

Respectprotocol:

DOEL RESPECTPROTOCOL

Alle leerlingen moeten zich in hun schoolperiode veilig voelen, zodat zij zich optimaal kunnen ontwikkelen.

“Wij gaan respectvol met elkaar om!

Voor groot en klein zullen we aardig zijn.

Zeg ik ‘Stop!’ Hou dan op!”

HOE HANDELEN WE PREVENTIEF ALS PIET BAKKERSCHOOL:

De leraren en OOP'ers schenken aandacht aan positieve groepsvorming, het wij- gevoel, sociaal-emotionele vaardigheden en creëren hiermee een zo optimaal veilig sociaal klimaat. Via de gouden weken, de KWINK- methode ,de ABC- methodiek, Kiezel & Druppel en Rots & Water besteden we hier op school gedurende het hele schooljaar aandacht aan. Ook wordt er in het VSO gewerkt aan mediawijsheid en mijn Weva.

We streven naar een goede samenwerking tussen schoolleiding, leerlingen, leraren, onderwijsassistent en ouders/ verzorgers, die zich allemaal houden aan de in school zichtbare regels en afspraken met betrekking tot respect.

PESTEN:

We spreken van pesten als dezelfde leerling regelmatig en systematisch bedreigd en geïntimideerd wordt.

DE ROL VAN DE RESPECTCOORDINATOR (RC)

De RC is er verantwoordelijk voor dat alle direct betrokken partijen kennis hebben van het Respectprotocol. Hij/zij zal ervoor zorgen dat het protocol binnen de school regelmatig onder de aandacht wordt gebracht en 'leeft' binnen onze school. De RC is het aanspreekpunt voor alle betrokken partijen in alles wat te maken heeft met pesten. Ook brengt de RC het pestprobleem in kaart en zoekt daarop een oplossing. Tot slot coördineert de RC de jaarlijkse "week van het Respect".

VORMEN VAN PESTEN

Er zijn verschillende vormen van pesten: verbaal, fysiek, materieel, relationeel en digitaal.

Voor verdere uitwerking zie bijlage I.

De leerlingen in een groep hebben allemaal hun eigen rol binnen het pesten. Verschillende rollen zijn hierin te verdelen: pester, aanmoediger, meeloper, de gepeste en helper. Daaromheen de omstanders en buitenstaanders.

Voor verdere informatie zie bijlage 2.

DE VIJFSPORENAANPAK

We gebruiken de vijfsporenaanpak (van der Meer, 2014) om het pesten aan te pakken. Deze aanpak richt zich op alle betrokken partijen. Het gepeste kind, de pester(s), de klasgenoten, de school/de leraar en de ouders/verzorgers.

De vijf sporen zijn:

1. Steun bieden aan de leerling die gepest wordt.
2. Steun bieden aan de leerling die zelf pest.
3. De ouders van de gepeste, pestende leerling steunen en de ouders van de overige leerlingen indien noodzakelijk informeren.
4. Mobiliseren van de zwijgende groep.
5. De algemene verantwoordelijkheid van de school en professionalisering van de leerkrachten.

Voor verdere uitwerking zie bijlage 3.

STAPPENPLAN BIJ PESTEN

Stappen		Rol leerkracht/ OOP-ers	Rol Respect coördinator	Rol MT
Stap 1 melding	Slachtoffer maakt melding van pesten bij de leraar of OOP'er. Ga het gesprek aan met alleen de pester. Registreren in Parnassys	De leraar gaat in gesprek met het slachtoffer en de leraar gaat gesprek aan met de pester. De leraar observeert en registreert.	De leraar maakt melding bij RC. RC (eventueel samen met leraar) brengt ouders en andere betrokken partijen op de hoogte.	De leraar en RC maakt melding bij de orthopedagoog En teamleider.
Stap 2 gesprek	Gesprek met slachtoffer en pester samen.	De leraar gaat gesprek aan met het slachtoffer en de pester samen. Formuleer het probleem helder en maak concrete afspraken. Registreren. Terugkoppeling naar ouders/ verzorgers.	RC ondersteunt de leraar. Evaluatie met betrokken leerlingen binnen een week.	De leraar en RC houden de orthopedagoog en teamleider op de hoogte.
Stap 3 groepsplan	Voorgaande stappen hebben geen verbetering van het pestprobleem teweeg gebracht. Evaluatie van het groepsplan binnen 6 weken.	Leraar, OOP-ers stellen samen met RC een groepsplan op.	RC ondersteunt de leraar bij het opstellen van een groepsplan.	Eventuele ondersteuning van de orthopedagoog. Teamleider wordt geïnformeerd.
Stap 4	Zijn de doelen van het groepsplan niet behaald, dan zijn er twee mogelijkheden. <ol style="list-style-type: none"> 1. Doelen bijstellen en terug naar stap 3. 2. Groot overleg met leerkracht, OOP-ers, RC en directie. Terugkoppeling naar ouders en alle afspraken registreren.			
Stap 5	Als bovenstaande niet het gewenste resultaat heeft opgeleverd, dan wordt er naar de situatie gekeken en passende sancties opgesteld.	De leraar en OOP-ers zijn aanwezig bij het gesprek.	RC is aanwezig.	MT is betrokken.

*Alle stappen worden gemeld en bijgehouden in Parnassys.

BIJLAGEN

1. Vormen van pesten.
2. Pesten is een groepsprobleem
3. De Vijfsporenaanpak

BIJLAGE I VORMEN VAN PESTEN

Pesten is helaas een enorm probleem geworden op scholen. Plekken jonge waar kinderen hun onzekere klasgenootjes mishandelen, omdat ze puistjes op hun gezicht hebben, of omdat ze niet de knapste kinderen van de klas zijn. En dit type mishandeling is niet altijd fysiek. Er bestaan meerdere vormen van pesten. De redenen waarom kinderen andere kinderen pesten zijn ontzettend divers. De meeste hiervan zijn echter gerelateerd aan hun eigen onzekerheid, lage gevoel van eigenwaarde, traumatische ervaringen uit hun kindertijd die misschien aan de gang zijn.

Pesten: een desastreuze vorm van geweld

Pesten is systematisch (lichamelijk, geestelijk of seksueel) geweld van een leerling of een groep leerlingen ten opzichte van één of meer klasgenoten, die niet (meer) in staat is/zijn zichzelf te verdedigen.

Uit deze definitie zijn de verschillen tussen pesten en plagen te halen: pesten gebeurt systematisch en er is sprake van een ongelijke machtsverhouding. Het slachtoffer wordt niet (meer) geacht voor zichzelf op te komen en het pesten heeft desastreuze gevolgen voor het slachtoffer.

De meest voorkomende vormen van pestgedrag zijn:

- Verbaal pesten: uitschelden, belachelijk maken, uitlachen, bedreigen: iemand tot iets dwingen, chanteren of intimideren.
- Fysiek pesten: spugen, schoppen, slaan of knijpen.
- Materieel pesten: spullen kapot maken, afpakken of verstoppert.
- Relationeel pesten: iemand buitensluiten, over iemand roddelen of geruchten verspreiden.
- Digitaal pesten = cyberpesten: belastend materiaal (foto's, filmpjes, roddels) via het internet of sociale media verspreiden, iemand via Social Media lastig vallen.

BIJLAGE 2 PESTEN IS EEN GROEPSPROBLEEM

Pesten lijkt iets tussen degene die pest en degene die gepest wordt, maar ontstaat in de context van een negatieve groepssfeer. Kinderen en jongeren zijn in hun proces naar volwassenheid op zoek naar grenzen. Die ruimte hebben ze nodig om te ontdekken waar maatschappelijke en persoonlijke grenzen liggen en hoe je daarmee omgaat. In elke groep zijn normen, waarden, regels en overtuigingen en ontstaat er een hiërarchie. In het geval van gezond groepsgedrag zal iemand met afwijkend gedrag terechtgewezen worden met de bedoeling om diegene bij de groep te houden. Wordt iemand bij afwijkend gedrag terechtgewezen met de bedoeling buiten de groep gezet te worden, zodat de band tussen de anderen sterker wordt, dan kan gesproken worden van een sociaal onveilige groep. Voor iedereen in de groep is het dan onveilig, niet alleen voor degene die gepest wordt. Degenen die pesten moeten hun positie zien te behouden en zij hebben daarvoor bevestiging nodig van groepsleden. Degenen die mee lachen of zich op de achtergrond houden zijn bang zelf mikpunt te worden van het pesten. De verschillende rollen liggen namelijk niet vast; wie in een andere groep gepest is kan zelf pestgedrag gaan vertonen om te voorkomen weer de zondebok te worden.

De pester:

Een andere benaming voor pesters is 'initiatiefnemer' of 'dader'. Het is degene die begint met het pesten van een ander. Er is geen eenduidig antwoord te vinden op wat pesters drijft. Er is niet één type pester. Mensen kijken op verschillende manieren naar pesters: de één vindt pesters vervelende kinderen die verkeerde keuzes maken en daarvoor zwaar gestraft moeten worden en de ander vindt dat er iets mis is met het gedrag van pesters, dus dat ze moeten leren om zich anders te gedragen. Weer een andere mening is dat het aan de normen en waarden (morele ontwikkeling) van pesters ligt, dus dat kinderen die pesten waarschijnlijk niet goed zijn opgevoed. Sommigen wijzen erop dat pesters soms dingen meemaken thuis, dus dat ze het zelf ook niet makkelijk hebben. En er zijn mensen die zeggen dat pesters vaak weinig sociale vaardigheden hebben, waardoor ze zich vaak onhandig gedragen in groepen (bijv. niet op hun beurt kunnen wachten, geen sorry kunnen zeggen, niet kunnen inleven in anderen). Deze groep heeft waarschijnlijk ook een grote kans om zelf ook gepest te worden. Deze kinderen noemen we pester-slachtoffer of bully-victim. Tot slot beweert men dat kinderen pesten, omdat dit hun macht oplevert. Als het ze goed uitkomt, dan zijn ze aardig en behulpzaam (sociale strategie). Kunnen ze meer bereiken met grensoverschrijdend gedrag, dank kiezen ze daarvoor (agressieve strategie).

Het is niet altijd gemakkelijk om te zien wie de rol van pester heeft, omdat pesters soms ook optreden als helper/verdediger (bijvoorbeeld als hun eigen vriend(in) gepest wordt). Het is belangrijk om te weten dat pesters meer macht hebben in de groep dan andere kinderen. Pesters blijken door andere kinderen dan ook vaak populair gevonden te worden. Maar, dit betekent nog niet dat ze ook geliefd zijn. Integendeel: een groot aantal kinderen vindt een pester vaak niet aardig, maar houdt vanwege de macht van de pester wel rekening met

hem/haar. Helaas is het voor pesters niet zo belangrijk als kinderen hen niet aardig vinden, zolang hun eigen vriendengroep, de in-group, maar met ze omgaat.

De aanmoediger:

Een rol die veel lijkt op die van meeloper is die van aanmoediger. Deze kinderen doen niet actief mee, maar staan er vaak bij en moedigen de pester aan (bijvoorbeeld door te lachen). Aanmoedigers zijn kinderen die publiek verzamelen als er ergens iets naars gebeurt: 'Hé, kom kijken, ze schelden Mark uit en hij moet bijna huilen!' Ook deze kinderen kunnen zich vaak slecht inleven in het slachtoffer. En ook zij zorgen ervoor dat pestgedrag aanhoudt.

De meeloper:

Sommigen sluiten zich aan bij de pester en vormen zo een pestgroepje, de 'meelopers'. Dat kan komen door de bewondering die zij hebben voor de leidinggevende pester, of omdat ze er zelf voordeel uit kunnen halen (bijvoorbeeld: ze mogen mee-eten van het afgetroggelde pakje chips). Een andere mogelijke reden is dat ze bang zijn om zelf gepest te worden. Of ze gebruiken het mee pesten als uitlaatklep voor hun eigen frustraties.

De gepeste:

Een andere benaming voor iemand die gepest wordt is 'doelwit': degene op wie een pester zich richt. Een van de grootste misvattingen is dat slachtoffers iets mankeren of juist bezetten dat hen tot slachtoffer maakt. Het ligt veel genuanceerder. Ten eerste is waarméé iemand gepest wordt (uiterlijk, kleding of afkomst) nog niet de reden waaróm iemand gepest wordt. Olweus (1986) kwam erachter dat uiterlijke kenmerken van een slachtoffer vaak niets te maken hebben met het pesten. Hoewel kinderen met bepaalde kenmerken wel een grotere kans hebben om gepest te worden, spelen ook andere factoren een rol (bijv. het groepsproces en het schoolklimaat). 2 Een kenmerk dat alle slachtoffers van pesten in ieder geval gemeen hebben, is dat ze minder weerbaar zijn. Dat wil zeggen: ze reageren op pestgedrag door zich terug te trekken en niet met een assertieve reactie. Dat maakt hen tot een makkelijk doelwit. Volgens Salmivalli (2010) kiezen pesters hun slachtoffers zo uit dat zij weinig van hen te vrezen hebben. Zo zoeken ze kinderen uit die onderdanig, onzeker en fysiek zwakker zijn en al een minder machtige positie hebben in de groep. Een andere groep die tot de slachtoffers behoort, is de groep bully-victims (pester-slachtoffers). Deze kinderen reageren soms met agressie op het pesten, maar dit verhoogt hun positie in de groep niet. Vaak wordt het een spel voor de pester en meelopers om dit kind weer zover te krijgen dat het uit zijn vel springt. Er zijn ook kinderen die nadat ze een periode lang gepest zijn in een nieuwe groep zelf de pester worden.

De helper:

Gelukkig zitten er in een groot vaak één of meerdere helpers. Kinderen kunnen slachtoffers op 3 manieren helpen, namelijk door:

- Het slachtoffer te troosten. Dit lijkt niet veel, maar blijkt heel belangrijk te zijn voor een slachtoffer (Salmivalli, 2010).
- Het pesten bij anderen te melden, bijvoorbeeld bij de leerkracht, conciërge of thuis.
- Pesters aan te spreken of fysiek te reageren (terug te duwen, trekken etc.)

Verdedigers hebben van alle groepen de sterkste overtuiging dat pesten niet deugt en hebben het grootste geloof in eigen kunnen om het slachtoffer te verdedigen. Ze zijn emotioneel stabiel en dus niet snel van slag. Ook zijn ze cognitief vaardig, wat betekent dat deze kinderen in vergelijking tot hun leeftijdsgenoten een betere concentratie en beter geheugen hebben. Ook zijn ze sterker in waarnemen en redeneren.

De omstanders en buitenstaanders:

Deze kinderen zich niet actief beroken bij het pesten: ze willen niets met het pesten te maken hebben. Ze zijn vaak wel aanwezig als er wordt gepest, maar ze doen niet mee en grijpen ook niet in om het te stoppen. Ze lopen vaak weg of draaien zich om als ze het zien gebeuren. De groep buitenstaanders bestaat uit meerdere 'groepen kinderen':

- Kinderen die zelf echt last hebben van het pesten en zich rot voelen over wat er gebeurt.
- Kinderen die hun kop in het zand steken om zichzelf te beschermen (als ik niet precies weet wat er gebeurt, heb ik er ook geen last van).
- 'Dromers': kinderen die een beetje in hun eigen wereld leven en niet goed door hebben wat er om hen heen gebeurt.

Een groot deel van de buitenstaanders keurt pesten af, dus zou graag iets tegen pestgedrag willen doen. Blijkbaar weerhoudt iets hen ervan om de rol van helper op zich te nemen. Mogelijke redenen hiervoor zijn:

- Gebrek aan geloof in eigen kunnen: ze denken dat ze niet effectief kunnen optreden tegen de pester.
- Bang zijn om het volgende slachtoffer te worden als ze zich ermee bemoeien.
- Het bystander-effect: als je met een groep getuige bent van iets, ben je minder snel geneigd om te helpen dan dat wanneer je als enige aanwezig bent ('als zij niks doen, waarom zou ik dan iets doen?').
- Kinderen vinden het niet nodig om te handelen, bijvoorbeeld door gebrek aan kennis: 'Is het wel zo erg als iemand niet mee mag doen?'
- Het blaming the victim fenomeen: Als iemand gepest worden, dan zal er wel iets mis met diegene zijn of zal hij of zij het er wel naar gemaakt hebben.

Buitenstaanders spelen een hele belangrijke rol in het voortduren en stoppen van pesten. Door niet in te grijpen, stemmen ze impliciet met het pestgedrag in: wie zwijgt stemt toe. Niet alleen voor de slachtoffers is de school geen veilige omgeving als er gepest wordt, ook voor buitenstaanders. Deze kinderen voelen zich niet in staat om bij te dragen aan een grotere veiligheid in de groep.

Dit document is gebaseerd op de boeken 'Omgaan met pesten' (Henderson, 2013) en 'Pesten op school' (Goossens, Vermande, & van der Meulen, 2012).

Drie eisen bij de aanpak van pesten

Aan een goede aanpak van pesten stel ik drie eisen.

1. Het is belangrijk dat de aanpak in twee opzichten integraal is: enerzijds door de inschakeling van alle betrokken partijen (de zogenaamde vijfsporenaanpak), en anderzijds door pesten in te kaderen binnen een verklaringsmodel van geweld.
2. Het probleem wordt structureel aangepakt. Dat wil zeggen: via de trits signaleren, analyseren, een plan opzetten en uitvoeren, en evalueren.
3. De aanpak leidt tot een blijvende attitudeverandering.

Vijfsporenaanpak pesten

Vijf partijen

Bij pesten is, zoals gezegd, sprake van vijf partijen. De zwijgende middengroep (kolom in het midden) bestaat uit vijf subgroepen:

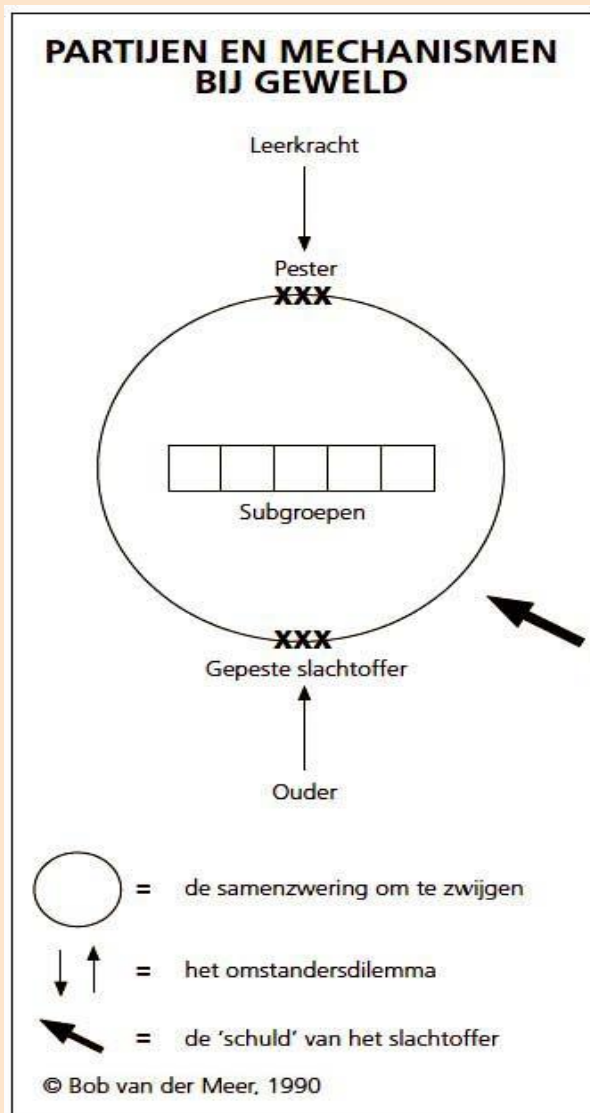
- de leerlingen die met de pester meepesten, omdat ze bang voor hem/haar zijn,
- de leerlingen die mee pesten, omdat ze er beter van (denken te) worden,
- de leerlingen die niet mee pesten, maar ook niets doen om een einde te maken aan het gedrag van de pester,
- de enkeling die niet ziet dat er in de klas wordt gepest,
- de enkeling met een hoge sociale status in de groep die het af en toe voor het slachtoffer opneemt.

De andere partijen in het schema zijn de pester (de kruisjes aan de bovenkant), de leerkracht (de pijl van boven naar beneden), ouder (de pijl van onder naar boven) en de gepeste leerling (de kruisjes aan de onderkant).

Psychologische mechanismen

Naast de vijf partijen is er ook sprake van in ieder geval drie psychologische mechanismen: de samenzwering om te zwijgen, het omstanderdilemma en de neiging van de omstanders om het slachtoffer van pesten (een gedeelte van) de schuld te geven, blaming the victim genoemd.

De samenzwering om te zwijgen

Dit is een term afkomstig uit de literatuur over kindermishandeling en heeft te maken met het 'klokkenluiderprobleem'. Iedereen of bijna iedereen in de groep weet dat er gepest wordt; toch durven leerlingen het niet naar buiten te brengen, uit angst om voor verklikker te worden aangezien. De enige manier om dit mechanisme te doorbreken is de regel: je mag nergens over klikken, maar als de regels die jullie met elkaar hebben afgesproken, worden overtreden, heeft iedereen het recht en de plicht dit aan elkaar, de leerkracht en de ouders te vertellen en dat noemen we geen klikken.

Dit moet elke week consequent aan de orde worden gesteld, en de leerlingen moet gevraagd worden of hen iets dwarszit, wat zij graag aan anderen zouden willen vertellen. Het voeren van dergelijke gesprekken is dan een te leren vaardigheid, als hij al niet in de opleiding verworven is. Met deze regel zou men al bij leerlingen van groep één moeten beginnen.

Het omstanderdilemma

Voorbeelden van dit mechanisme is de verantwoordelijkheidsverwarring als een groep mensen wordt geconfronteerd met een vorm van geweld. Als voorbeeld van dit dilemma noem ik het onderzoek naar de moord op Kitty Genovese in New York. Ze werd door een gestoorde man met een mes gestoken. Zij gilte waarop hij zich uit de voeten maakte. Toen niemand haar te hulp kwam of de politie waarschuwde – buurtonderzoek achteraf toonde dat ten minste 38 burens het hadden gezien – kwam hij terug om zijn werk af te maken.

Een oplossing voor dit dilemma is: beleid maken waarin duidelijk wordt gemaakt dat eenieder binnen school verantwoordelijk wordt of is voor elkaars psychosociale veiligheid, wat inhoudt dat, als iemand iets dwars zit hij of zij dat niet alleen kenbaar mag, maar ook moet, maken.

Blaming the victim

Dit mechanisme heeft te maken met ons geloof in de rechtvaardige wereld (Beijk, 1986). Een van de schema's waarmee we werken, is de gedachte dat als je goed werkt je hiervoor later ook beloond zal worden. Als men nu iemand kent die goed doet, maar niet wordt beloond – hij of zij wordt gepest op school of het werk, aangerand of verkracht – dan betekent dit een aanval op ons geloof in de rechtvaardige wereld. Deze aanval lossen wij op door het slachtoffer van welke vorm van geweld dan ook (een gedeelte van) de schuld te geven.

De enige oplossing voor dit schema is: aan elkaar voortdurend duidelijk maken dat niemand erom vraagt om slachtoffer van geweld te zijn of te worden.

Passief of provocerend gedrag

De kenmerken van de provocerende zondebokken, het minst in aantal, zijn: ze reageren actief en op provocerende wijze, wanneer men hen aanvalt, worden ze boos, vechten terug of proberen het ten minste, ze veroorzaken spanning en roepen irritatie op. Andere aangetoonde gevolgen zijn: faalangst, diep wantrouwen, depressie, automutilatie, eetstoornissen, posttraumatische stressstoornis en overwegingen of pogingen tot zelfdoding.

De vijfsporenaanpak

Zoals gezegd zijn bij pesten vijf partijen te onderscheiden, om welke reden een vijfsporenaanpak van het probleem een logische lijkt te zijn. De aanpak bestaat uit de volgende activiteiten: mobiliseren van de zwijgende middengroep, hulp aan de pester, professionalisering van leerkrachten, professionalisering van ouders, en hulp aan het gepeste kind.

1. Mobiliseren van de zwijgende middengroep
2. Hulp aan de pester
3. Professionaliseren van leerkrachten
4. Professionaliseren van ouders
5. Hulp aan het gepeste kind

Spoor 1: Het gepeste kind steunen

Dat wil zeggen:

- luisteren naar wat er gebeurd is
- het probleem van het kind serieus nemen
- met het kind overleggen over mogelijke oplossingen
- samen met het kind werken aan die oplossingen
- eventueel deskundige hulp van buiten inschakelen (bijvoorbeeld een weerbaarheidstraining of sociale-vaardigheidstraining)
- zorgen voor vervolggesprekken.

Spoor 2: De pester steunen

Dat wil zeggen:

- met het kind bespreken wat pesten voor een ander betekent
- het kind helpen zijn relaties met andere kinderen te verbeteren
- zorgen dat het kind zich veilig voelt en uitleggen wat jij als pedagogisch medewerker (of leerkracht) daaraan gaat doen
- grenzen stellen en die consequent handhaven
- het kind helpen zich aan regels en afspraken te houden
- zorgen voor vervolggesprekken.

Spoor 3: De ouders van het gepeste kind en de ouders van de pester steunen

Dat wil zeggen:

- ouders die zich zorgen maken serieus nemen
- ouders informeren over peestsituaties, over pesten en over manieren om pesten aan te pakken en te voorkomen
- met ouders overleggen over manieren om peestsituaties aan te pakken

- zo nodig ouders doorverwijzen naar deskundige hulp.

Spoor 4: De andere kinderen betrekken bij de oplossing van het pesten

Dat wil zeggen:

- met de kinderen in de groep praten over het pesten en hun eigen rol daarin
- met de andere kinderen overleggen over mogelijke manieren van aanpak en oplossing en hun rol daarin
- samen met de kinderen werken aan oplossingen waaraan ze zelf actief bijdragen.

Spoor 5: Als instelling de verantwoordelijkheid nemen

Dat wil zeggen:

- de school neemt nadrukkelijk stelling tegen pesten en ontwikkelt een duidelijk beleid
- de school zorgt dat alle medewerkers voldoende bekend zijn met pesten in het algemeen en in staat zijn het pesten in de eigen groep te herkennen en aan te pakken.

BRONNEN EN LITERATUUR

Goossens, F., Vermande, M., & van der Meulen, M. (2012). *Pesten op school: achtergronden en interventies*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Henderson, M. (2013). *Omgaan met pesten*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Pestweb. (2021). Opgehaald van Pestweb.nl: <https://www.pestweb.nl/>

Uitgeverij Edu'Actief.bv. (sd). *Werkmodel: de Vijfsporenaanpak*. Opgehaald van https://www.sintemaerte.nl/wp-content/uploads/sites/3/2014/06/De_Vijfsporenaanpak.pdf

van der Meer, B. (2014, 06 1). *De vijfsporenaanpak bij pesten*. Opgehaald van wij-leren.nl: <https://wij-leren.nl/pesten-op-school.php>